

Úvodem

Toto číslo mělo být věnováno Československu v roce 1991. Takto široké téma jistě nelze jednoduše pokrýt, avšak nelze jej ani zcela minout. Doufejme, že se náš záměr alespoň zčásti podařil.

Není zcela vinou redakce, že několik článků čísla je opět nahlédnutím do skoro nevyčerpatelné "empirické kuchyně" Sociologického ústavu ČSAV. Prání byla opět silnější než činy, výzvy dolehly jen tam, kde zazněly. Upřímné přání rozšířit autorský okruh a obohatit spektrum přístupů se daří pomalu, avšak stále trvá.

Rok 1991 byl zajisté obdobím pronikavých změn. Pot stékal nejen z vládní koalice, ale i z opozice. Volby daleko a přece tak blízko, s vědomím, že tentokrát doopravdy půjde o statky a křesla, některá možná i natrvalo. Listopadový entuziasmus opadl, nový nelze očekávat. Proklamovaný liberalismus se rozbil do řady odstínů, jeden méně poučenější druhého. Nicméně politický slovník se začal obrušovat, ekonomické problémy začaly nalézat svůj výraz (proč se nepoučit u sousedů?) a sociální platformy své nositele (proč nevyužít situace?). S novou naléhavostí byly nastoleny každodenní problémy a vyvstaly nové výzvy. Nejen problémy, ale také otázky, nejen nové, ale i ty, co trvají po staletí.

Jednou z takových otázek je sociální spravedlnost. Byli jsme svědky jednoho jejího řešení, řešení to nanejvýš vědeckého, jedině správného a definitivního. Zásluhy po socialisticku = nomenklatura, řády, milice. Avšak také pohodlí pro nepřehlédnutelnou část společnosti. Jestliže Petr Matějů zjišťuje rozštěpení společnosti do dvou vizí sociální spravedlnosti a nachází jeho sociální koreláty, lze s ním jistě polemizovat co do jemnosti prezentace a procent zastoupení, nikoli co do podstaty jevu. Jsme rozštěpeni komunismem podél i napříč, jsme jím zřejmě neblaze rozděleni i po ose východozápadní. Sociální spravedlnost je tématem, s nímž se budeme setkávat nejen explicitě v dalších (tentokrát již komparativních) analýzách, ale implicitě v našich příštích počínech, ten volební nevyjímaje.

Hovoří-li se o trhu práce (a hovoří se o něm hodně), každému vytane na mysl nezaměstnanost, dávky, úřady práce. Pokusil jsem se ve svém článku z více stran ukázat, že trh práce je mnohem více. Dovolil jsem si podotknout, že větším problémem než - zatím naštěstí nedlouhé - fronty nezaměstnaných jsou spíše zbytečně, nevhodně a nekvalifikovanými lidmi obsazená místa. Odpovědi lidí na to, co si myslí o své staré (naplánované) kvalifikaci v nové (tržní) situaci, jsou jistě poučné. Ještě poučnější by však měly být obecnější úvahy o dynamice trhu práce v dnešní době. Naše oči jsou oprávněně zahleděny na Západ, bohužel však spíše do jeho minulosti než do jeho budoucnosti. Trh práce bude pravděpodobně rozštěpen a segmentován tak jako i jiné vrstvy společenského života. Pokud jde o jeho zkoumání, ztrácejí se přesné hranice mezi ekonomikou a sociologií; a jde-li o jeho realitu, rozdíly mezi objektivním a subjektivním jsou velmi relativní. Tím spíše by mohly padnout i hranice mezi "teorií" a "praxí", agregátními teoriemi a pragmatismem politiky.

Lze říci, že jsme skoro zahlceni ekonomickou statistikou informující o průměrných mzdách, cenách, výdajích či úsporách. Ekonomové neberou v úvahu (ať z nedostatku času, fantazie či respektu) fakt různosti, diferencovanosti, odlišnosti či nerovnosti. A přece, tržní chování staví na jedinci, na specifice chování různých skupin (arciť propojených stejným obecným cílem). Jak vlastně reagují domácnosti na radikální proměnu podmínek, resp. jak různě na ni reagují? Jsou lidé pasivní v ohledu jednom, aktivní v ohledu jiném, nebo naopak aktivita na poli jednom se snoubí s aktivitou na polích ostatních? To je jedna z otázek, které si klade Zuzana Miková v článku hledajícím typy strategií našich domácností na situaci již nastalé nebo pravděpodobně možné nouze. Namísto "prahu únosnosti ekonomické reformy", nadmíru to plochého, avšak našim ekonomům stále drahého termínu, je ukázána (byť nikoli v celém spektru barevnosti) právě diverzita chování domácností a různost jejich aktivity. Dříve se tomu říkalo "mobilizace rezerv", v duchu obecně bojového slovníku. Dnes teprve hledáme aparát, jenž by dovolil za statiku průměrů nahlédnout.

Empirické pohledy sociologů jsou obohaceny dvěma těsně navazujícími. Kamil Janáček poukazuje na některé sociální problémy ekonomické transformace, Milan Kučera přináší první výsledky posledního sčítání lidu. Z politické problematiky, které bylo věnováno minulé číslo, ještě přidáváme výsledky výzkumu sondujícího politické změny na elementární úrovni komunity. Johan De Deken navrhuje na stať G. Esping-Andersena (*Sociologický časopis* 5/1991), aby obohatil typologii "welfare state" a prozkoumal šance, jež má u nás sociálně demokratický model sociální politiky, založený na obecných občanských hodnotách. Že jde o problémy velmi aktuální, netřeba dodávat. Stejně jako v případě trhu práce či role domácnosti, status a dominantní výraz sociální politiky je teprve třeba formulovat. Není jistě na sociologii, aby tak činila, ve všech případech by však měla dodat slovník, arzenál pojmů a argumentů.

Nakonec stručný výhled pro další čísla: to příští bude věnováno problémům sociologie měst a regionů (připravuje M. Illner), následující sociální struktura (J. Šanderová) a poslední (v tom jsme provedli změnu) otázce česko-slovenské (M. Bútor). Síly českých a slovenských sociologů se spojí k vysvětlení toho, co nás bude trápit, ať už povolební ofenzíva dopadne jakkoli.

Jiří Večerník